

деятельности. Сформулированы перспективы развития волонтерства в контексте деятельности социальной службы вуза.

Ключевые слова: социальная работа, социальная служба вуза, волонтерство, студенческая среда.

Agarkov O. A. Volunteering as a form of social service of higher education institution activity.

The features of volunteerism among students are under analysis and the volunteering as a form of institution of higher education social service activity is defined. The results of the survey among students aimed to determine the level of students' activity in volunteer work. The perspectives of volunteerism in the context of institution of higher education social service activity are formulated.

Keywords: social work, social service of higher education institution, volunteering, student environment.

Криницька І. П.

ЗДІЙСНЕННЯ ПРЕВЕНТИВНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ: КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД

Стаття присвячена розгляду насильства над дітьми у сім'ї як соціального феномену. Автор робить спробу соціологічного осмислення цього явища. Особливу увагу приділено необхідності трансформації існуючої системи подолання сімейного насильства в Україні, враховуючи когнітивний зміст та інтерпретацію явища.

Ключові слова: насильство над дітьми у сім'ї, превенція, трансформація, традиційна система запобігання, моральна і правова освіта.

Насильство – невід’ємна складова буття кожного суспільства, проте, насильство у сім’ї – одна з найактуальніших соціальних проблем в Україні. Близько 68 % дітей в Україні потерпають від жорстокого поводження батьків [5]. Домашнє насильство свідчить про деморалізацію і криміналізацію сімейних стосунків, а також визначає дисфункційний характер батьківсько-дитячих взаємин. Це явище негативно впливає на психічний та соціальний стан скривдженої дитини, крім того, створює загрозу для стабільного розвитку інституту сім’ї та всього суспільства. Незважаючи на це, лише в останні десятиліття явище насильства в сім’ї почали відкрито обговорювати на громадському та науковому рівнях. Сьогодні є відомі форми роботи із кризовими сім’ями, які передбачають комплексне застосування

моделей допомоги (педагогічної, соціальної, психологічної, діагностичної, медичної тощо), відповідно до характеру проблеми [4, 109-110]. Правові засади захисту дітей від різних форм експлуатації та насильства також є визначені у законодавчій сфері нашої держави [4, 11-22; 5; 7]. Але, не зважаючи на це, на соціальній арені нашої держави виникає безліч проблем, пов'язаних із правовим захистом та превенцією насильства, особливо в контексті впровадження Ювенальної Юстиції. Тому вкрай важливим завданням для суспільства є здійснення ефективної соціально-правової діяльності стосовно належного захисту прав та свобод дітей, особливо у сім'ї.

Мета нашої статті – розглянути насильство над дітьми у сім'ї у його когнітивному значенні та окреслити основні положення трансформації системи запобігання цьому явищу. Ми вважаємо, що основу проблеми становить не тільки емоційний аспект взаємин, соціальні фактори та педагогічна неспроможність чи некомпетентності батьків, а найперше – аксіологічне та нормативне значення феномену у суспільній свідомості.

Причини насильства в сім'ї окреслили у своїх концепціях Л. Берковіц, Р. Хілл, Г. О'Браєн, В. Штайнец, Р. Дж. Геллес, М. Страус, Т. Гончарова, І. Фурманов та інші. Слід також відзначити теоретичні і практичні розробки превенції насильства в сім'ї на теренах нашої держави Г. Мошака, Н. Костенко, А. Йосипіва, О. Бойка, О. Данилової, О. Бабенко, І. Трубавіної та інших. Проте реалізація цих положень потребує трансформації ціннісних установок українського суспільства шляхом створення ефективних засад морально-правового виховання.

Розкрити характер явища насильства необхідно в рамках культури сімейного спілкування та взаємодії. Якщо розглядати насильство над дітьми в сім'ї не в контексті традиційного визначення, що передбачає застосування конкретних дій стосовно іншого, а як складову повсякденного буття, можемо побачити такі характерні особливості цього явища:

- насильство є соціальним знанням;
- насильство є звичайним явищем соціального буття;
- насильство є соціокультурним феноменом;
- насильство є культурною традицією;
- насильство є стереотипом;
- насильство є формою ініціації батьківсько-дитячих взаємин;
- насильство є стигмою сучасної сім'ї;

- насильство є соціальним ресурсом кривдників, що передбачає застосування влади і контролю.

Щоб роз'яснити теоретичне поле досліджуваних характеристик насильства треба звернутися до концепції М. Страуса та М. Фрідмана, які для розуміння насильства використовують підхід так званих соціальних знань, що передаються через покоління. Тобто використання будь-якого фізичного покарання батьками вчить їхніх дітей, що фізична сила приймається і виправдовується, коли використовується проти членів сім'ї. Концепція схожа на теорію соціального научування (А. Бандури), але в своїй основі має конкретні звернення до інтерпретації насильства [6, 25].

Серед теорій слід виокремити також теорію «звичайного насильства» В. Штайнеца, Р. Дж. Геллеса і М. Страуса, які розглядають насильство як звичайне явище, що виникає у суспільстві регулярно і присутнє в суспільстві, культурі, певній групі, сім'ї й передається через покоління. Таку динаміку вчені пояснюють структурою сім'ї – домінуванням батька чи матері над дитиною (чи таким же співвідношенням між іншими членами сім'ї), а також ізоляцією і високою мобільністю сучасних сімей. Вчені вважають, що люди кривдять інших, тому що вони можуть це робити, адже така поведінка є санкціонованою в суспільстві. Підсумовуючи своє бачення «звичайного насильства», вони наводять ще кілька факторів, що збільшують можливість його прояву:

- асоціація між любов'ю і насильством, що формується в дитинстві (соціопсихологічний підхід);
- моральна допустимість у суспільстві;
- структурний антагонізм у сім'ї;
- недолік системи щодо захисту жертв;
- високий рівень насилля в інших установах суспільства;
- ізоляція сім'ї від суспільних мереж, що допомагають вирішувати такі проблеми [6, 17].

Таких факторів можемо навести доволі багато, але слід зауважити також і те, що несприятливі фактори зовнішнього чи внутрішнього середовища не пояснюють того, чому в одних і тих же соціальних умовах чи психологічно-емоційних станах одні люди чинять насильство, а інші – ні.

Якщо ж взяти за концептуальну основу дослідження феномену теорію Т. Лукмана та П. Бергера «Конструювання соціальної реальності», то досліджуване нами явище буде інтерпретуватися як соціокультурний феномен, що є своєрідним побутовим знанням про практику внутрішньої поведінки у родині. Воно присутнє в соціальній

реальності та є інтерсуб'єктивним за своєю природою. У нашому випадку насильство репродукується соціальною структурою, передається як досвід та модель поведінки іншим, потім зберігається у свідомості індивідів. Стереотипність явища насильства над дітьми гарантує його запам'ятовуваність та відтворення через покоління і стає об'єктивним у знаковій системі суспільства [1, 110-113], перетворюючись у традицію.

У контексті соціалізації особистості в сім'ї можемо говорити про насильство як про одну з форм ініціації батьківсько-дитячих взаємин на повсякденному правовому рівні. Слід зауважити, коли ми говоримо про негативні явища в сім'ї і їх вплив на дитину, то забуваємо про вплив педагогічного насильства на соціалізацію батьків у родині, що також має місце. При цьому часто виникає проблема, яка полягає у зростаючій неспроможності батьків до адекватної вербалізації своїх претензій. Щодо дітей, то вони можуть виступати не тільки жертвами насильства, але і його ціллю чи засобом. Застосування будь-якого виду насильства в родині вчить дітей, що фізична сила є допустимою. Через систему наслідування така модель поведінки стає традиційною нормою соціалізації у сфері батьківсько-дитячих взаємин. Це сприяє передаванню циклу насильства через покоління. Більш детально міжпоколінна модель трансляції насильства презентована у концепції І. Фурманова [9].

Насильство над дітьми в сім'ї є одним із соціальних ресурсів якими володіють індивіди, оскільки застосування такого методу підвищує рольовий статус кривдника, його самосприйняття через домінування, силу і контроль. Питання влади над дитиною відіграє роль компенсатора життєвих невдач. Таким чином насильство є певним «кінцевим ресурсом» (Д. Ален і М. Страус). Здебільшого батьки переконані, що мають право застосовувати жорстокість до дитини, особливо, коли вважають це єдино правильним шляхом виховання. Тому тут важливо пам'ятати про значення правової і педагогічної культури, адже зазвичай на сім'ю і батьківсько-дитячі взаємини дивляться крізь призму встановлених стереотипів поведінки, які полягають у природному праві батьків виховувати дітей таким чином, який суб'єктивно вважається правомірним. Оскільки насильство стало своєрідною стигмою сучасної сім'ї, то дуже важливо змінити соціально-правовий погляд на сім'ю як на ізольоване середовище і її традиційну захищеність від зовнішнього втручання, особливо в тих випадках, коли є загроза життю.

Отже, сьогодні окрім надання психолого-педагогічної, соціальної чи іншої допомоги найперше необхідно змінювати морально-правове

ставлення до дитини, зміст соціально-виховних функцій інституту сім'ї, щоб забезпечити зміну уявлень про застосування насильства побутовій практиці. Найперше це можливо досягти через формування правової свідомості дітей та дорослих, дотримання основних принципів правової і педагогічної освіти.

Перед тим як перейти до детальнішого висвітлення цього питання, необхідно окреслити деякі характерні особливості правової свідомості особистості. Правове виховання є невід'ємною складовою морального виховання, тому необхідно враховувати його ціннісну складову. Оскільки дії педагогічного насильства є морально виправданими, то вони сьогодні не набувають негативного забарвлення у ієрархії моральних норм [2, 146-147], тому можуть стати звичною практикою поведінки для багатьох сімей. Отже, є необхідність формування загальноприйнятих, стандартизованих соціальних норм взаємодії на побутовому рівні.

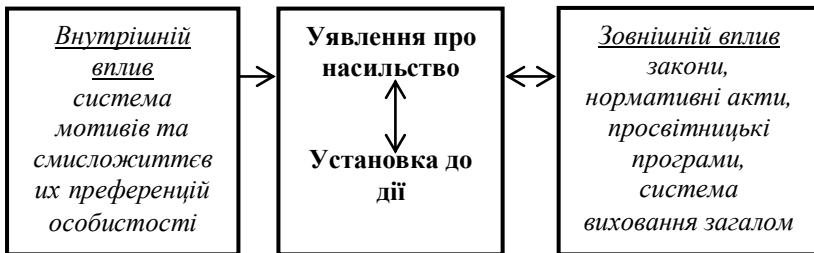
Морально-правова легалізація застосування педагогічного насильства до дітей сьогодні також є вкрай актуальною [3]. Оскільки носієм соціальної легітимації насильства є індивід, то треба сформуванати свідоме ставлення до насильства і надати превенції цього явища суб'єктивної значущості. Відповідно до класифікації ціннісної легітимації явища, що полягає у поділі на моральну (на основі усвідомлення свого обов'язку) та ідеологічну (на основі загальної значимості) легітимацію, можемо говорити про необхідність виокремлення відповідних напрямів превентивної діяльності, на що і мають бути націлені дослідницькі пошуки.

Значну роль в існуванні цього феномену відіграють нормалізація насильства, культурне прийняття фізичної сили та влади, а також поляризація правової свідомості громадян, що свідчать про її дисфункційний характер. Про наявну амбівалентність морально-правових цінностей свідчать дані проекту «Дитинство без насильства – покращення системи захисту дітей у Східній Європі», згідно яких тільки 38 % опитаних мають тверду позицію щодо недопущення тілесного покарання у жодному випадку, 40 % – приймають використання тілесного покарання як методу виховання чи використання його хоча б у деяких випадках. Більша частина респондентів, а це 52,4 %, вважають, що фізичне покарання власних дітей має заборонятися законом, але водночас майже кожен третій з них не бачить необхідності законодавчо втручатися у виховання власних дітей, навіть якщо до них застосовуються методи фізичного покарання [8]. Як бачимо, існує дилема щодо застосування педагогічного насильства як стилю життя значної частини українських

сімей, що, в свою чергу, визначає особливості соціалізації та індивідуальні принципи виховання дітей у родині. Сьогодні можемо говорити про насильство швидше як про інструмент і засіб взаємостосунків у побутовій сфері, а не про його девіантний характер.

Наше завдання полягає у тому, щоб визначити інструменти правового виховання, з метою превенції насильства над дитиною. Інструменти формування правової освіти сьогодні зазвичай є організаційно-управлінські, серед яких: постанови, акти, норми і нормативи законодавчого характеру, освітньо-виховні та культурні програми, просвітницькі та інформаційні заходи. Проте сьогодні нам необхідно активно застосовувати соціально-психологічні інструменти формування соціального знання, колективної та індивідуальної свідомості за посередництвом впливу адекватних уявлень, стереотипів, установок, традицій, правил і норм сімейного життя, тощо.

Одним із шляхів вирішення проблеми сімейного насильства над дітьми є створення, хоча б наближено, ціннісно-раціонального універсального типу педагогічно адекватної поведінки в сім'ї, для того, щоб мати змогу уніфікувати моральні норми і визначити чіткі межі девіації. Окрім цього, потрібно формувати мотиваційну складову дій батьків. Оскільки в процесі мотивації беруть участь також інші структури особистості – емоційний і вольовий компоненти, то, відповідно, смислові та сенсоутворюючі відхилення під час раціоналізації поведінкових дій можливі найперше у сферах їх змісту, оцінки (емоційний компонент явища) та волі індивіда. Таким чином адекватні мотиви будуть здійснювати регуляцію поведінкових актів на підсвідомому рівні. Така корекція вимагає використання визначеного морально-правового виховання, що має формуватися відповідно до культурних традицій країни. Контроль має відбуватися не лише на рівні зовнішнього втручання – за посередництвом законодавчих програм (які повинні відповідати рівню і когнітивному значенню насильства в конкретному суспільстві), але й на індивідуальному рівні, внутрішньому по відношенню до акту насильства (див. рис.):

У контексті трансформації правової превенції явища маємо створити універсальний суспільний етичний погляд на її модель Тут, знову ж таки, треба виокремити два паралельні напрямки. Перший полягає у створенні універсальної моделі превенції подібно до положень Конвенції ООН про права дитини, що забезпечуватиме регуляцію насильства однаково для усіх суспільств. Другий напрям полягає у створенні положень превенції відповідно до соціокультурної системи кожного суспільства. Таким чином, превентивну діяльність будемо розглядати як певний процес інтерацій взаємодіючих акторів, паралельно враховуючи смислові складові феномену насильства, і співвідносити цю модель із існуючою соціальною реальністю та соціальними уявленнями про нього. Маємо також пам'ятати, що за інтерактивною моделлю насильство це не односторонній процес, а складна динаміка відносин.

Вважаємо, що важливо є усвідомити сутність інституціоналізації феномену насильства. На цьому шляху треба здійснити аналіз символічного універсуму явища насильства (системи поділюваних усіма уявлень і символів щодо цього явища). Це буде сприяти відповідній соціальній рефлексії на всіх етапах існування цієї соціальної проблеми. Проте тут виникне потреба поставити питання про поняття норми і нормального, що диференціюється у понятті світової спільноти. Тому ці заходи великою мірою має вирішувати комплексна соціально-психологічна діагностика.

Сьогодні постала потреба актуалізації проблеми насильства на загальносуспільному рівні, адже для середньостатистичного громадянина проблеми сімейного насильства не існує, так само як і проблеми злочинності, бродяжництва та ін.. Це явище залишається актуальним тільки для тих сімей, де чиниться насильство і частково для працівників соціальних служб. Це може бути пов'язано із поганою поінформованістю населення, відсутністю альтруїзму, високим рівнем байдужості, педагогічною некомпетентністю, усталеними традиціями виховання та ін.. Тому в сучасному суспільстві виникла необхідність розпочати заходи з підвищення загального освітньо-виховного та культурного рівня громадян, особливо дітей, вироблення комунікативної толерантності у міжособистісній взаємодії, розширення програм відповідального батьківства, підвищення культури мовлення і спілкування, формування адекватної вербалізації своїх поглядів, а найголовніше – використання комплексного науково-практичного соціального програмування та прогнозування для створення альтернативної програми профілактики.

Проблема насильства над дітьми сьогодні недостатньо висвітлена у медійному просторі, соціальний портрет і значення проблеми насильства не продукуються у візуальних джерелах, тому і не актуалізуються достатньою мірою у суспільній свідомості. Тому вкрай важливим є поширення адекватного погляду на насильство через освітні установи, мистецтво, літературу, фольклор, ЗМІ, віртуальні ігри. Серед основних методів окрім тренінгів, бесід, інтерактивних і рольових ігор, можемо запропонувати метод «живої книги», театралізовані аматорські дійства та інтерактивні театри, метод «рівний рівному» та ін.

Можемо сказати, що оскільки соціальні проблеми та їх інтерпретації актуалізуються тими, хто їх визначає, а це є органи влади, соціальні служби, медіа, то потрібно врахувати також потребу зміни соціальних уявлень про насильство. Відповідальні органи мають змінити підхід до системи санкцій і профілактики насильства. Засоби подолання насильства мають бути адекватними до мети подолання (ціль не виправдовує засоби). Ми розглядаємо насильство стереотипно, тому найперше потрібно вийти зі статистичних рамок проблеми. Сучасні практики – виявлення, гласності, втручання і захисту відбуваються на стадії вторинної профілактики, водночас первинна профілактика здійснюється на вкрай низькому рівні. Особливу увагу треба звернути на причини, що перешкоджають запобіганню насильства над дітьми в сім'ї, адже ця проблема вже набрала свого визначення на організаційно-управлінському рівні та у практичній діяльності. Ми вважаємо, що проблему насильства слід розглядати не тільки відповідно до її структурного значення – видів, факторів і наслідків, а з точки зору причин її невирішеності, серед яких: неготовність нашого суспільства до запобігання цьому явищу, ідея насильства як допустимого виховного методу, недостатня кількість ресурсів для реалізації необхідних запобіжних заходів, недосконалість превентивної системи, її функціональної діяльності тощо. Також, зважаючи на негативні фактори, що сприяють насильству, треба спрямовувати дії на розвиток позитивних, що можуть зменшувати його прояви.

Під час здійснення будь яких змін нам треба врахувати, що превенція цього явища може привести до втручання у внутрішні справи сім'ї, що може викликати різкий суспільний спротив. Тому важливо також визначити ступінь автономності сімейних стосунків у контексті профілактичної діяльності і межі зовнішнього впливу.

Слід також наголосити, що викорінити насильство абсолютно неможливо, адже це явище знаходиться на рівні поколінь і

міжпоколінних традицій, але ми можемо зменшити його прояви у кожному конкретному випадку. Тут важливою стане первинна профілактика, підхід до якої ми визначили у цій статті. Запобіжні заходи треба здійснювати конкретними проектами та державними програмами, спрямованими на трансформацію цінностей, формування морально-правової свідомості, педагогічну освіту громадян тощо.

Отже, у статті обґрунтовано зміст превенції насильства над дітьми у сім'ї, визначено необхідність формування соціального портрету насильства і адекватної його інтерпретації. Надалі потрібно спрямувати дослідницьку роботу на конкретизацію поняття девіації у сімейних стосунках та здійснювати конкретні заходи щодо зміни уявлень про значення і потребу застосування педагогічного насильства до дітей у родині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. / П. Бергер, Т. Лукман; [пер. Е. Руткевич]. – М. : Медиум, 1995. – 323 с.
2. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї». Практичний посібник для органів та установ із попередження насильства в сім'ї / за ред. Рудневої О. – Харків : Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2006. – 92 с.
3. Криницька І. П. Соціальні агенти легітимації насильства над дітьми в сім'ї у сучасному українському суспільстві // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. – 2012. – Вип. 6. — С. 164-169.
4. Молода сім'ї: проблеми та умови її становлення / За ред. А. Й. Капської. – К. : ДЦССМ, 2003. – 184 с.
5. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про вжиття заходів щодо запобігання насильству над дітьми» від 01 лютого 2010, № 59. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/6489.
6. Насильство в сім'ї. Перегляд теоретичної та клінічної літератури. Публікується за дозволом Міністерства Національного Здоров'я і Добробуту / Дебора Франкель-Говард; пер. з англ. – Канада : [бнв], 1989. – 142 с.
7. Насильство над дітьми в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України / Укладачі: А. В. Запорожцев, А. В. Лабунь, Д. Г. Заброта, І. В. Басиста, І. В. Дроздова, В. О. Брижик, О. М. Мусієнко – Київ, 2012. – 246 с.
8. Результати дослідження щодо проблеми насильства над дітьми в сім'ї проведеного з 15 серпня по 15 вересня 2010 р. GfK Institute в рамках проекту «Дитинство без насильства – покращення системи

захисту дітей у Східній Європі» [Електронний ресурс] / Український фонд «Благополуччя дітей». – Режим доступу: <http://www.ccf.org.ua/irc/statistic/view/764/6>.

9. Фурманов И. Эндогенные и экзогенные факторы эстафеты агрессии и насилия в семье // Психологический журнал. – 2008. – № 2 (18). – С. 9-14.

Креницкая И. П. Осуществление превентивных мер к семейному насилию над детьми: когнитивный подход.

Статья посвящена рассмотрению насилия над детьми в семье как социального феномена. Автор делает попытку социологического осмысления этого явления. Особое внимание уделяется необходимости трансформации существующей системы преодоления семейного насилия в Украине, учитывая когнитивное содержание и интерпретацию явления.

Ключевые слова: насилие над детьми в семье, превенция, трансформация, традиционная система предотвращения, моральное и правовое образование.

Krynytska I. P. Implementation of preventive actions to family violence against children: cognitive approach.

In this article family violence conceptualized as a social phenomenon. The author gives a sociological analyze of this phenomenon. The special attention is paid to the possible ways of transformation the present system of domestic violence prevention in Ukraine by taking into consideration the cognitive content and interpretation of the phenomenon.

Keywords: family violence above children, prevention, transformation, traditional system of prevention, moral and legal education.

Світлов О. Р.

ПЕРСПЕКТИВИ КОНСОЛІДАЦІЇ ТЕОРЕТИЧНОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ

У статті аргументована необхідність поєднання різних соціологічних теорій міграції; розглянуто можливі підходи до їх консолідації. Запропоновано застосування теорії соціальної мобільності як основи для формування єдиної теоретичної бази дослідження міграції та інших видів соціальних переміщень.

Ключові слова: міграція, соціальний простір, соціальна мобільність.

Теоретичний аналіз просторового переміщення мільйонів людей та формування поняття «міграція» не втрачає своєї актуальності, не зважаючи на те, що дослідження цього складного соціального явища